

Domokos Lajos

ELSORVADT A FORMA, NEM LELI HELYÉT A TARTALOM

Műfaj a hamis szuggesztiók korában

Az az újságíró, aki az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején, Magyarországon kezdte pályafutását – mint jómagam –, először a hírek gyűjtése során találkozott az interjú gyakorlatával. Sok esetben így van ez ma is, sok esetben viszont nyilvánvalóan nincs így, noha így kellene lennie. Nem titkolt dohogásom annak szól, hogy benyomásom szerint soha ennyi álinterjú nem sekélyesítette a magyar médiumokat, mint manapság. Az álinterjúban az újságíró kérdések betoldásával interjúsítja egy jelentés szövegét, a televíziós, a rádiós riportert pedig utólag felvett kérdéseivel élénkíti egy másik ember monológját, nyilatkozatát. Az álinterjú nem új jelenség, az viszont igen, hogy ezeket a produktumokat – olykor szándékosan fényezési indítékból, máskor viszont mit sem sejtve a műfaji összefüggésekről – riportnak nevezik.¹

Az interjú fogalma

Az álinterjúkkal szemben az értékezésem szempontjából interjún egy vagy több újságíró és egy vagy több, hírértékű ismeretek birtokában lévő egyén közötti, sajtóbeli közlésre szánt párbeszédet, illetve ennek eredményét értem.² E tételből kiindulva a híreknek és az interjúnak az első bekezdésben említett kapcsolattartó legyen elég azt a közkeletű mondatot idézni: „az interjú az információgyűjtés mindennapos eszköze.”³ Ebben a helyzetben az interjú nem cél – már ha egyáltalán célként lehetne tételezni bármilyen műfaji kategóriát –, hanem eszköz. Az adatok, a tények fáradságos összegereblyezésének eszköze. Az ennek érdekében folytatott beszélgetések szerkezetét, szerencsés esetben, a jól ismert kérdések alakítják: ki, mit csinált, mikor és hol, esetleg hogyan és miért, illetve mi, mikor, hol miért és hogyan történt?

---

¹ E tanulmány legfontosabb megállapításai 2008. május 16-án, Egerben, az Eszterházy Károly Főiskola Médiatudományi tanszéke által szervezett szakmai műhelybeszélgetésen hangzottak el. Az eredeti, erősen korlátozott időkeretben elhangzott előadást néhány olyan kiegészítéssel láttam el, amely nézetem szerint teljesebb képet ad a témakörrel – D.L.

² Az interjúval kapcsolatos nézeteimmel kapcsolatos részletesebb ismertetés olvasható: Domokos Lajos: *Press & pr, A médiatevékenység, a szervezeti és az üzleti kommunikáció alapjai* – Teleschola-könyvek, 2005, Budapest, 260. oldal.

³ V.ö.: Bolgár György: *A New York Times sztori* – Fortuna, 1993. 140. oldal.

Azt hiszem, sok kezdő újságíróval jót tennénk, ha felhívnánk a figyelmét: amikor a hírrovat számára telefonon gyűjt híreket, a beszélgetést éppen ezekkel a kérdésekkel tudná szilárdan kézben tartani. Ha e kérdésekkel összefüggésben alakítaná a telefoninterjú menetét, nem fordulhatna elő, hogy valamilyen fontos elemre elfelejtett rákérdezni. Ez lehetne a gyakorlatban is hasznosítható értelme annak, hogy a vizsgákra megtanulta, milyen kérdésekkel is írhatná le a hír fogalmát.

Az interjú szerkezetével kapcsolatos fejtegetésben visszakanyarodok ahhoz az időszakhoz, amikor debreceni újságíró mestereim elérkezettnek látták az időt arra, hogy megpróbálkozzam olyan interjúk készítésével, amelyek már párbeszéd formában jelenhetnek meg a lapban. Ezek eleinte portréinterjúk (interjúcskák) voltak; az interjúalany személyiségének egy-egy vonását igyekeztek felvillantani. Később, amikor egy-egy szakterületbe némiképp már beástam magam, megengedték, hogy valamely szakértővel készíthessek tény- vagy véleményinterjút.

Olykor, az újságírói oknyomozás területére tévedve, a feltáró interjúkészítés módszereit is kipróbáltam. Persze, akkoriban még nem illettük ezzel a névvel az interjúnak azt a változatát, amikor az újságíró esetenként blöffölve, áltévedést színlelve, a megszerzendő információ ismert tényként való beállításával próbálta kideríteni, hogy ki és miért záratta elmeagyógyintézetbe Zsuzsika nénit, a hajdúhadházi idős asszonyt, vagy azt, hogy hova tűnt annak az öregembernek a háza és a házáért kapott pénze, aki a debreceni Nagytemplom mögötti téren, egy padon tölti az éjszakákat. (A hetvenes években a hajléktalanság rendkívül feltűnő, a közvéleményt elképesztő jelenségnek számított.)

Beszélgetés-vezetési helyzetek

Ezekben a helyzetekben már ténylegesen is szakmai kérdés volt, hogy az ember tudja-e vezetni a beszélgetést egy adott pontból egy adott pontba egy elképzelt szerkezetet követve. Persze, elmélettel nem sokat bíbelődtünk, a készségeink kialakításában egyrészt az ösztönösségnek, másrészt a tapasztalatoknak – a kudarcos és a jónak bizonyult megoldások összegzésének – volt szerepük. Szakmai gyakorlatomban áttörést jelentett, amikor sikerült vásárolnom egy nyugatnémet kismagnót, ami persze húszszor nagyobb volt, mint egy mai diktafon. Ennek segítségével azon fáradoztam, hogy a kérdéseket, a szerkezetet, az interjú terjedelmét úgy alakítsam, hogy azon már ne nagyon kelljen változtatni a gépelemzés során. Vagyis arra törekedtem, hogy a lapba került írás lehetőleg szöveghűen tükrözze a szóban elhangzottakat. Itt már nagyfokú tudatosságra, átgondoltságra, fegyelemre volt szükség. Olyasféle magatartásra, amit a televíziós és a rádiós élő interjúk állítanak a riporterek elé.

Aztán ez a személyes tudás némileg feledésbe merült. A Magyar Televízió híradójához kerülve ritkán adódott alkalom arra, hogy nagyobb lélegzetű interjút

készítsen az ember. A filmnyersanyaggal való gazdálkodás, a szinkront is tartalmazó tudósítás esetén, az adásba került kevert változathoz képest legfőbb négyeszeres túlforgatási lehetőség kényszerében csupán interjútöredékeket rögzíthettünk. A híradós stábot nem az interjú, hanem az egész tudósítás vagy a riport szerkezete foglalkoztatta, amelynek része volt az esetleges szinkronfelvétel.

Némileg ellentmondásos módon, számomra ismét csak az írott sajtó – a *Heti Budapest*, az *Üzlet* című gazdaság napilap, a *BOOM* gazdasági magazin, a *Vasutas Hírlap* – hozta vissza az interjú szerkezetével való foglalkozást. Ezek a lapok adtak számomra lehetőséget arra, hogy ismét jól megtervezett interjúkat készítek. Ezzel párhuzamosan a Teleschola Televíziós Iskola diákjainak kérdései, az 1990-es évek végi *Riporter kerestetik* versenyeken induló tanítványaim várakozásai indítottak arra, hogy az interjú szerkezetével immár az általánosítás igényével foglalkozzam.

Interjúszerkezeti modellek

A sok beszélgetést, a számos konkrét helyzet gyakorlását követően az alábbi modelleket alakítottam ki saját és tanítványaim használatára.

Portréinterjú esetében a konkrét interjúsituációt javasoltam kiindulópontnak és azt ajánlottam, hogy a beszélgetés közbenső szakaszain túljutva a riporter kérdései valamilyen általánosítható üzenet megfogalmazásáig juttassák el az interjúalanyt. A párbeszéd menetét három fő részre osztva a következő lehetőség bontakozik ki ebben az interjúhelyzetben:

I. rész: a jelen (a pillanatnyi szituáció, a személlyel kapcsolatos hír, ehhez kapcsolódó vélemény)

II. rész: a múlt (életrajzi elemek anekdotikus történetekbe ágyazva)

III. rész: a jövő (tervek, tanulságok, általánosító bölcsességek)

Az interjúnak erre a változatára kitűnő példát szolgáltatnak a Vitray Tamás által készített, klasszikus televíziós beszélgetések. Archívumomban őrzöm például az Isaac Stern hegedűművésszel folytatott beszélgetését, amelyet a Magyar Televízió rögzített abból az alkalomból, hogy a muzsikos – talán a hetvenes évek végén – mesterkurzust tartott a Zeneakadémián. Maga a bemutató is a kamerák előtt zajlott, Vitray tolmácsolt a zsúfolásig megtelt hangversenyterem közönségének. A portréinterjú közvetlenül ezután készült Sternnel, akit – a színpadról távozása után –, a szomszédos szobában láthattunk viszont. Ebben a helyzetben, a pillanatnyi, a tévénézők által is átélt szituációnak felelt meg a riporter kérdés: – Elfáradt mester? A kérdésre adott válaszból kiindulva, még mindig a hangverseny légkörére, a művész érzései után tudakozódva kérdez tovább Vitray. Aztán gyors váltás a múltra, hiszen az életrajzból is ízelítőt kell kapnunk ahhoz, hogy minél teljesebb kép alakuljon ki bennünk arról a személyiségről, akinek az inter-

jú további részében egyre mélyebbről feltárulkozó gondolkodásmódja, a művészet iránti alázata, az emberekhez való viszonya a tévéközönség tagjait rabul ejti, s még napokig fogja elgondolkodtatni.

Tényinterjú és véleményinterjú esetében a három fő részből álló szerkezet tartalma a következő lehet:

- I. rész: problémafelvetés és előzmények
- II. rész: a probléma kibontása, különböző aspektusokból való megvitatása
- III. rész: a helyzet egészére kiterjedő következtetés

A sajtótájékoztató, amit a szakirodalom egy része az interjú sajátos válfajaként kezel, a lineáris szerkezetű, az úgynevezett fordított piramis elvet követheti:

- I. rész: tényhír bejelentése
- II. rész: háttérmagyarázat – az összefüggések, az okok, a következmények elemzése
- III. rész: újságírói kérdések, a szervezet képviselőinek válaszai.

Eluralkodóban a töredezettség

A feltáró interjút – amelynek sajátos módszerei, kérdései az oknyomozó, a közéleti visszasságokat feltáró, a rejtőző szereplők nyomába eredő újságíró eszköztárához tartoznak – alighanem nehezen lehetne ilyen egyszerű sémákba szorítani. Az ilyen helyzetekben a lépre csalást elősegítő kérdéstípusoké és módszereké, a vargabetűké, a lóugrásszerű haladásé, a rögtönzésé a főszerep. A beszélgetés nagy valószínűséggel nem követ semmilyen szabályos haladás szerinti szerkezeti elvet. De ha mégis struktúrában kell gondolkodni, talán leginkább a mozaikszerkezet illik ide, amelyet az újságíró szimata, célja, illetve a pillanatnyi helyzet alakít.⁴ A korábbi lineáris vagy keretes (köröszerű) szerkezetekhez képest, éppen ennek a mozaikszerkezetnek kedvez a bulvárlapok, a szórakoztató televíziók és rádiók e mostani uralma.

A körinterjúval mint fehér hollóval talákoztunk hajdanán a nyomtatott sajtóban. Ma viszont nincs az utca emberének hangja iránt tudakozódó magazinműsor, nincs megyei lapszám körinterjú nélkül. A szerkesztőség ügyelete a nap kérdéséhez órákon át vadássza az alanyokat, akik egymásról mit sem tudva adják meg az egy szuszra elmondható választ a közös kérdésre, vagy kölcsönzik nevüket és arcukat az ügyeletes-újságíró által kimódolt mondatokhoz. Az interjúalanyok előéletéről, személyiségéről nem tudhat meg semmit az olvasó. Egy

---

⁴ William L Rivers, Cleve Mathews: Médiaetika – Bagolyvár Könyvkiadó, 1993, 139. oldal, idézi: Domokos Lajos: Press & pr, A médiatevékenység, a szervezeti és az üzleti kommunikáció alapjai – Teleschola-könyvek, 2005, Budapest, 275. oldal.

széttördelt világból szállnak hozzánk a mondataik, amelyek üzenete csupán az, hogy a világ széttördelt, vagyis mozaikdarabokra hullott, s egyelőre nem állnak össze egy képpé a részek.

Aligha véletlen, hogy a mediatizált világ szétesett kultúrájának a termékei az úgynevezett rutinkérdések is, amelyekkel képes magazinokban, televíziós és rádiós talk show-kban egyaránt és egyre gyakrabban találkozunk. A „*melyik három könyvet vinné magával egy lakatlan szigetre?*”, a „*melyik történelmi korszakban élne legszívesebben?*”, a „*hogyan folytatná azt a mondatot, hogy...?*” kérdéseket Barbara Walters, az amerikai televíziózás sztár műsorvezetője még csak arra az esetre ajánlotta a riporterek figyelmébe, ha végsőképp nem volna idejük felkészülni az interjúalanyból, a témából. Ám az egykori kivételes helyzetből mára sokak által követett módszer lett. Az ok: egyre kevésbé fontos az, aki a mikrofon előtt ül, egyre kevésbé fontos, hogy megkíséreljünk összefüggést találni a világ különféle jelenségei között. A fontos csupán az, hogy a közönség minél kevesebbet gondolkodva, kikapcsolódva múlassa az időt a következő reklámblokkig.

Virtuális és valóságos realitás

A mára szinte teljességgel mediatizált világban elképzelhetetlen az a gondolati finomság, az a lenyűgöző építkezés, az a koncentrált riporteri és nézői (!) figyelem, amely még a televíziózás klasszikus időszakát jellemezte, s amelyből a portréinterjú szerkezetéről értekezve, Vitray Tamásra utalva hoztunk fel példát. Ahogyan dr. Botond Gyula: Média-mágia című kötetében írja, a posztmodern tömegmédia „a civilizált világban, néhány járulékos tényező segítségével, a tudati virtuális realitást immáron a valóságos realitás feletti hatalomhoz juttatta. (...) A kommunikáció, mintegy önállósult erő, átvette az irányítást a tapasztalati valóság és az emberi világ felett, de hatalmát a hamisítások révén veszélyes és káros módon gyakorolja.”⁵

Az idézett pszichiáter szerint a jelekkel való visszaélés, a hamis szuggesztiók korát éljük. És itt nem csupán a valóság tényeinek egyszerű meghamisításáról van szó. A média mai hatásmechanizmusának középpontjában az áll, hogy a műsorkészítők soha nem látott mértékben építenek az embernek a szuggesztibilitására, a kommunikációs üzenetekre, a sugallatokra való fogékonyságára, mert a szuggesztió aktusa szempontjából a fogékonyság megléte fontosabb, mint az üzenet szuggesztivitása.

---

⁵ Dr. Botond Gyula: Média-mágia, Szuggesztibilitás a posztmodernben – Botond Kiadó, Budapest, 2007, 13. oldal.

Ezzel összefüggésben írja dr. Botond Gyula: igen gyakran beszélgetünk, csevegünk hosszasan egymással csupán azért, hogy szórakozzunk, eltöltsük az időt anélkül, hogy érdemi tartalom közvetítésre kerülne. „Sajnos azonban kifinomult szuggesztív technikák éppen ezt a könnyed cseverészést használják ki a figyelem elaltatására, és ültetnek el a kommunikációban, legtöbbször nem verbális módon, jelentős és hamis üzeneteket. Így tesz szert a szórakoztató média manapság olyan szuggesztív erőre, melyet semmiféle direkt kinyilatkoztatás, oktatás nem képes ellensúlyozni.”⁶

Ebben a térben a fent vázolt mechanizmus fenntartásának, működtetésének jószerivel egyetlen értelme van – a profittermelés. A média befektetők közötti globalizált, a nemzetállamok és bármely más közösség által gyakorlatilag kontrollálhatatlan, a pénztermelés jegyében folyó verseny szükségszerűen vezet minden más érdek háttérbe szorításához, s olyan újságírási-műsorkészítési technikák egyeduralgódóvá válásához, amelyek fő célja, hogy kikapcsolják az egyébként is szétőredezett, egymással kapcsolatot nem tartó, a maga hús-vér konkrétságában egymás létezéséről sem tudó tömegkommunikációs közönséget a valóságos világból.⁷

E cél tudatos vagy kevésbé tudatos elérésének legfontosabb eszközévé váltak az utóbbi évtizedekben azok a rádiós, s főként televíziós csevegő műsorok, amelyekben mintegy futószalagon váltogatják egymást a celebek, akiknek egyetlen szerepe, hogy a spotlámpák villódzása, a hangeffektek lüktetése mellett egy újabb impulzuslökettel járuljanak hozzá a nézők agyában termelődő élményvegyület következő adagjának kiválasztásához. Az előre gyártott kérdések, amelyeket a műsorvezető vagy bárki más az eléje készített lapról felolvas, nem szervesülnek sem a showman-nel, sem egymással, sem a pillanatra reflektorfénybe emelt szereplővel.

Látszólag most is interjú készül a színpadon. De ez csupán a forma. Valójában senki senkivel, semmi semmivel nem alkot egységes egészet. Nincs építkezés. Nincs szerkezet, amit meg lehetne tölteni tartalommal abban a hagyományos értelemben, hogy valaki valahonnan valahova eljutna, hogy valaki valamit az alapoktól a csúcsockig felépítene. Lényegében minden ott maradt, ahol addig volt. Nincs más, csupán cserepek, mozaikdarabok, amelyek szanaszét hevernek. A showman néha felveszi, felmutatja a villódzó fény felé, de visszadobja őket. Nem alkot belőlük semmit. Elsorvadt a forma, nem leli helyét a tartalom.

---

⁶ Dr. Botond Gyula: Média-mágia, Szuggesztibilitás a posztmodernben – Botond Kiadó, Budapest, 2007, 16. oldal.

⁷ V.ö.: A populáris és a minőségi média jellegzetességei, Domokos Lajos: Press & pr, A médiatevékenység, a szervezeti és az üzleti kommunikáció alapjai – Teleschola-könyvek, 2005, Budapest, 157. oldal.

Felhasznált irodalom

Bolgár György: *A New York Times sztori*. Fortuna, Budapest, 1993.

Dr. Botond Gyula: *Média-mágia, Szuggesztibilitás a posztmodernben*. Botond Kiadó, Budapest, 2007.

Domokos Lajos: *Press & pr, A médiatevékenység, a szervezeti és az üzleti kommunikáció alapjai*. Teleschola-könyvek, Budapest, 2005.

Rivers, William L.–Mathews, Cleve: *Médiaetika*. Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest, 1993.